

דודי ירד לגנו

דודי ירד לגנו לערוגות הבשם לרעות בגנים וללקט שושנים: (שיר השירים ו ב).¹

ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם וימתו לפני ה': ויאמר משה אל אהרן הוא אשר דבר ה' לאמר בקרבי אקדש ועל פני כל העם אפגז וידם אהרן: (ויקרא י ב-ג).²

שיר השירים רבה (דונסקי) ו ו "דודי ירד לגנו"³

"דודי ירד לגנו לערוגות הבושם". א"ר יוסי בר' חנינא: הפסוק הזה לא ראשו סופו ולא סופו ראשו. לא היה צריך קרא למימר אלא "דודי ירד לרעות בגנו" ואת אמר: "לרעות בגנים"⁴! אלא, דודי - זה הקב"ה, לגנו - זה העולם, לערוגות הבושם - אלו ישראל, לרעות בגנים - אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות.⁵ וללקוט שושנים - לסלק את הצדיקים שבישראל.⁶

מה בין מיתת זקנים למיתת נערים? ר' יהודה ורבי אבהו. ר' יהודה אומר: הנר הזה בזמן שהוא כבה מאליו, יפה לו ויפה לפתילה; ובזמן שאינו כבה מאליו, רע לו ורע לפתילה. רבי אבהו אמר: התאנה הזו בזמן שנלקטת בעונתה, יפה לה ויפה לתאנה; ובזמן שאינה נלקטת בעונתה, רע לה ורע לתאנה.

ר' חייא הגדול ותלמידיו ויש אומרים ר' עקיבא ותלמידיו ויש אומרים ר' יהושע ותלמידיו,⁷ היו למודים להיות משכימים ויושבים ושונים תחת תאנה אחת. והיה בעל התאנה משכים ולוקטה. אמרו: שמא הוא חושדנו. מה עשו? החליפו מקומם. הלך אצלם ואמר להם: רבותי, מצוה אחת שהייתם למודים לזכות בי שתשבו ותשנו תחת תאנתי, ביטלתם! אמרו לו: אמרנו שמא את חושדנו. פייסם וחזרו למקומם. מה עשה? השכים בשחרית ולא לקטה וזרחת עליה החמה והתליעו התאנים. אמרו: בעל התאנה יודע אימתי היא עונתה של תאנה ללקוט ולוקטה. כך הקב"ה יודע אימתי היא עונתם של צדיקים להסתלק מן העולם ומסלקם. זהו שכתוב: "דודי ירד לגנו לערוגות הבושם".⁸

¹ אחר כותלנו, חג הפסח בו חוברים אביב וגאולה ואיתו מגילת שיר השירים שקראנו בשבת שעברה. ועל מפתן דלתנו, ימי הזכרון [לשואה ולגבורה ולחללי מערכות ישראל](#). סמל למעבר חריף זה נמצא בפירושים ובמדרשים לפסוק "דודי ירד לגנו" משיר השירים, אשר הופכים את פשוטו הנעים והרך לדבר קשה ומלא ייסורים. סביר שהדרשנים עשו זאת, בין השאר, בעטיים של מאורעות זמנם (זמננו).

² כבר הארכנו לדון בפסוק זה, בדברינו [וידום אהרון במדרש](#) וכן [וידום אהרון בפיוט](#) בפרשת שמיני. והשנה נלך בכיוון קצת אחר, בעקבות הדוד היורד לגנו. ויהיו נא דברי תורה אלה לזיכרון לפני ה' תמיד לכל הנשמות היקרות והטהורות שמסרו נפשם על קידוש השם, העם והארץ.

³ מכל המדרשים שנדרשו על פסוק זה, בחרנו בשיר השירים רבה משום שהוא עורך ומרכז את המדרשים שקדמו לו (בראשית רבה, ירושלמי ועוד) מחד גיסא ומשמש מקור למדרשים ופירושים מאוחרים לו (רש"י, קהלת רבה, ילק"ש ועוד) מאידך גיסא. דרכו נתייחס גם לחלק מהמדרשים האחרים, הקדומים והמאוחרים. נוסח שיר השירים רבה שהבאנו הוא מהדורת ש. דונסקי. וראה גם [מבוא לשיר השירים רבה](#) באתר מחלקי המים.

⁴ הדרשן מתמקד בחילופי הלשון בין לשון יחיד "גנו" ובין לשון רבים "גנים". "ירד לגנו ... לרעות בגנים" – הכיצד?

⁵ עד כאן הכל לחיוב בהתאם לאווירת הרוגע והנעימות שבפשט הפסוק עצמו ובדרכם הקלאסית של מדרשי שיר השירים: משל לכנסת ישראל ויחסיה עם השכינה וכו'. וכך גם פירש רש"י את הפסוק כפי שנביא בסוף דברינו. אבל המדרש משנה כיוון במשפט הבא וממשיך בדרך אחרת לגמרי. שינוי חד זה, אפשר שהוא מוכיח מהו המקור ומהו הפירוש המאוחר וה"אקטואלי" יותר ...

⁶ הרעיון שהקב"ה מסלק דווקא את הצדיקים (תחילה) מופיע גם בדרשות לפסוק "כי תצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש או הקמה" (שמות כב ה). ראה בבא קמא ס ע"א: "אין פורענות באה לעולם אלא בזמן שהרשעים בעולם, ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים תחלה, שנאמר: כי תצא אש ומצאה קוצים, אימתי אש יוצאת? בזמן שקוצים מצוין לה; ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים תחלה, שנאמר: "ונאכל גדיש" ... שנאכל גדיש כבר". וזה מתקשר לפסוק אחר בשיר השירים "כשושנה בין החוחים". ובמסכת מועד קטן (כה ע"ב): "אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו אזובי הקיר" (ראה הספדים נוספים שם, כולל ביקורת). ועל"פ לגבי מערכות ישראל ההסבר הוא פשוט, הטובים והמובחרים אכן היו בראש (תרתני משמע) לפני כולם.

⁷ ייחוס הסיפור למספר אפשרויות מוכיח על פופולריותו הרבה. ואכן, הוא מופיע במספר רב של מקומות (וגם אנו הבאנו אותו כבר מספר פעמים). המקור הוא כנראה מדרש בראשית רבה ס ב (סוף פרשת חיי שרה) אשר דן במיתתו של אברהם בשיבה טובה שמוצגת כמיתה טבעית (נר הכבה מאליו) בהשוואה עם מיתת נערים ועולי ימים שאינה כדרך הטבע (נר שמכבים אותו). מכאן ועד סוף הפיסקא תפסנו את נוסח בראשית רבה שהוא קצר יותר, הוא בעברית (מהדורת א. א. הלוי) ומסתיים בפסוק "דוד ירד לגנו" שאותו אנו דורשים (ושחסר משום מה בשיר השירים רבה). בגוף הסיפור עצמו, הנוסח של שיר השירים רבה, שמן הסתם הוא עיבוד מאוחר יותר, הוא ארוך ועשיר יותר, ראה שם.

⁸ מלבד בראשית רבה ושיר השירים רבה, שחילופי הגרסאות ביניהם מעניין ומאלף (האם למשל, בעל התאנה נותן להם להבין מעצמם בלי שום דיבור, או שהוא גם מדבר אליהם ומסביר להם, ראה שם), מופיע סיפור זה גם בקהלת רבה ה יא על הפסוק "מתוקה שנת העובד" ונראה שהנוסח שם הועתק משיר השירים רבה. ראה דברינו [מתוקה שנת העובד](#) במגילת קהלת.

.....
 כד דמך [כאשר מת] ר' חייא בר אדא בר אחתיה דבר קפרא, אמרין ליה לר' יוחנן: עול ואפטר עליו [היכנס והספד אותו]. אמר לון: ייעול ריש לקיש דהוא תלמידיה והיא ידע חייליה.⁹ עאל ר' שמעון בן לקיש ואיפטר עילוי: "דודי ירד לגנו" – הקב"ה יודע במעשיו של ר' חייא בר אדא וסלקו מן העולם.¹⁰

.....
 כד דמך ר' בון ברבי חייא עאל ר' זירא ואפטר עילוי: "מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל" (קהלת ה' יא). נימר לכון (אומר לכם): למה רבי בון דומה? למלך שהיה לו כרם ושכר עליו פועלים, והיה שם פועל אחד מתכשר במלאכתו יותר מכולן. כיון שראהו המלך כשר במלאכתו יותר מדאי, אחזו בידו והתחיל מטייל עמו ארוכות וקצרות. לעיתותי ערב באו הפועלים ליטול שכרן, ובא אותו פועל ליטול שכרו עמהם, ונתן לו המלך שכרו כמותן. התחילו הפועלים מצירים, אמרו לו: אדוננו המלך, אנו שגיענו כל היום, וזה לא יגע אלא שתיים או שלש שעות ביום והוא נוטל שכרו כמותינו? אמר להם המלך: מה אתם מצירין! יגע זה בשתיים או בשלוש שעות מה שלא יגעתם אתם כל היום כולו. כך יגע רבי בון בר חייא לעשרים ושמונה שנה בתורה, מה שלא יגע תלמיד ותיק למאה שנה.¹¹

רש"י שיר השירים פרק ו פסוק ב

דודי ירד לגנו - ציווה לנו לבנות היכלו והיה שם עמנו: לערוגת הבשם - מקום מקטר הקטורת: לרעות בגנים - ועוד ירד לרעות צאנו בגנים אשר נפוצו שם אותם שלא עלו מן הגולה, משרה שכנינו עליהם בבתי כנסיות ובבתי מדרשות: וללקוט שושנים - שומע ומקשיב נדברים בתורתו ללקוט זכויותיהן ולכתבם בספר זיכרון לפניו כענין שנאמר (מלאכי ג) אז נדברו יראי ה' וגו'.¹²

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: התמקדנו, כאמור, במדרשים הנותנים ל"דוד ירד לגנו" פירוש אנושי אקטואלי - בימים ההם בזמן הזה. מן הראוי להזכיר שיש מדרשים שהולכים בכיוון אחר לגמרי - פילוסופי - של ירידת הקב"ה לעולם (לגן העדן) ו"עלייתו" ממנו ממנו. ראה מדרש זוטא - שיר השירים (בובר) פרשה ו, ילקוט שמעוני שיר השירים רמז תתקצא ועוד.

⁹ ייכנס ריש לקיש שהוא תלמידו וידע כוחו (פועלו). דונסקי מסביר שהנפטר, ר' חייא בר אדא, היה תלמידו של ריש לקיש. הרב אשר הכיר את כוחו של תלמידו נבחר להספיד אותו. זהו בית אב לכל המקרים השכיחים להוותנו בימינו, בהם המבוגר (הרב, האב) מספיד את הצעיר (הבן, התלמיד) שהלך לעולמו טרם זמנו.

¹⁰ המקור לקטע זה הוא כפי הנראה מתלמוד ירושלמי מסכת ברכות פרק ב דף ה עמוד ב שם הספדו של ריש לקיש שונה במקצת: "עאל ואיפטר עילוי: דודי ירד לגנו לערוגות הבושם לרעות בגנים. לא צורכה אלא דודי ירד לגנו לרעות בגנים! (אלא) דודי - זה הקב"ה, ירד לגנו - זה העולם, לערוגות הבושם - אילו ישראל, לרעות בגנים - אילו אומות העולם, וללקוט שושנים - אילו הצדיקים שמסלקן מביניהן". אבל מה שמעניין אותנו הוא הסיומת של שיר השירים רבה: "הקב"ה יודע במעשיו של ר' חייא בר אדא וסלקו מן העולם". מה היו מעשים אלה? רעים? – איזה מן הספד זה! טובים? – אז למה סילק אותנו! או אולי טובים מדי? עכ"פ זהו המקור לכל הספדים שמשמשים בפסוק "דודי ירד לגנו" ולשגרת הלשון הרבנית למדנית לפיוטית. ראה למשל שו"ת עטרת פז חלק ראשון כרך ב - י"ד סימן יט (חכם בן זמננו, הרב פנחס זביחי מירושלים שהספיד מישהו שנפטר צעיר לפני כעשר שנים): "האי גברא רבא ויקירא, משפירי קרתא דשופריא. ידיו רב לו בכל חכמה ובכל תבונה לא הניח זזית ופינה, אוצר כל כלי חמדה. איש האשכולות כליל תפארת המידות והמעלות אהוב ונחמד לשמים ולבריות. דודי ירד לגנו ונקטף באיבו, ללקוט שושנים ונשבה ארון האלוקים, כי נח נפשיה דמר בפתע פתאום כרעם וכברק באמצע היום, ביום ט"ו אייר תשנ"ב".

¹¹ ובגמרא שבת קה ע"א: "מפני מה מתים בניו ובנותיו של אדם כשהם קטנים? כדי שיבכה ויתאבל על אדם כשר". נחמה שבדיעבד, מסוג זה, ודאי שהייתה נחוצה בזמנים בהם תמותת תינוקות הייתה שכיחה למדי (ראה ריב"ז שכל עשרת בניו מתו, ברכות ה ע"ב ואיך נחמהו חכמים, אבות דרבי נתן נוסח א פרק יד), אך היא עדיין משנית לדעה הדומיננטית שאדבא, אריכות ימים היא הברכה האמיתית ("למען יאריכון ימיו"). אבל יש כאן גם את הרעיון הפילוסופי הכללי שאולי טוב לו לאדם שיסתלק מהעולם כשעדיין החיוב שבו רב על השלילה. כשעדיין "לא התקלקל" (נוח לו לאדם שלא נברא משנברא). ואולי זה ההסבר למדרש הקודם: "הקב"ה יודע במעשיו של ר' חייא בר אדא וסלקו מן העולם". בכל מקרה, שים לב לביטוי "מתכשר במלאכתו" שיכול לרמז הן לרעיון שימות כשעודו כשר או פשוט שאכן היה מוכשר והספיק בחייו הקצרים מה שלא הספיקו אנשים גדולים וטובים באריכות ימים רבה. וכבר ראינו כזאת גם בקרב אומנים, חוקרים ומדענים ידועים בעולם הרחב. לדעה אחרת לגמרי ראה שבת יג ע"א

¹² לפי רש"י ניתן לפרש את הפסוק שלנו כולו על דרך החיוב. מה המקור של רש"י? המדרש בו פתחנו? האם רש"י ראה מדרש זה ובחר להחליף את "ללקוט שושנים" שם בפירוש משלו? האם היה לפני רש"י מדרש אחר שאין בידינו? האם זה פירוש מקורי של רש"י? כך או כך, אין הוא היחיד שמפרש פסוק זה לטובה. ראה ילקוט שמעוני תהילים מה רמז תשמז: "למנצח על שושנים לבני קרח, א"ר פנחס: כל מי שרואה אותם אומר קוצים הם, למה שהיו עם הקוצים, ומה דרכן של קוצים לאש ... ובני קרח היו שושנים ונלקטו מביניהם, וקפץ הקב"ה והצילם דודי ירד לגנו לערוגות הבושם ללקוט שושנים". וכבר הארכנו לדון על [בני קורח שלא מתו](#) בפרשת קורח.